

Վարդուհի ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԼՐԱԳՐՈՂԱԿԱՆ ԷԹԻԿԱԿԱՆ ԴԱՇՏԸ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՂ ՀՀ ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ

«Մարդիկ քեզանից ճշմարտություն են ակնկալում: Բայց ինչպե՞ս հասնել դրան, եթե վերջինս քաքրված է մարդկային հարաբերությունների խորքում, և դու քո տրամադրության տակ ունես ընդամենը հաշված ժամեր: Ոչ ոք քեզ ուղղություն ցույց չի տա և չի կիսի քեզ վրա դրված պատասխանատվությունը: Յուրաքանչյուր քայլ քո սեփական որոշումն է, ընտրությունը: Եվ դու դա անում ես՝ առաջնորդվելով քո ներքին ձայնով. մի բան, որ դժվար պահին սկսում է ուժգնորեն հնչել քո իսկ հոգում...»¹

Դեռևս հին հույն փիլիսոփա Սոկրատեսը, խոսելով «ներքին ձայն» կոչվածի մասին, այն համարել է մարդու բարոյական հեղինակության ամենաբարձր հատկանիշը:² Լրագրողական էթիկայի մասին օրեցօր զարգացող պատկերացումները ի վերջո հանգեցնում են նրան, որ բարոյականությունը ավելի բարդ ֆենոմեն է, քան այն արտահայտված է Սոկրատեսի դատողություններում, թեև ցանկացած պարագայում բարոյականությունը դրսևորվում է մարդու կողմից իր իսկ գործողություններով:

Պատվի, խղճի և պատասխանատվության գիտակցումը մարդկության գոյատևման հիմնական ուղեցույցն է, մի բան, որ պարտադրվում է մեզանից յուրաքանչյուրին իր գործունեության ընթացքում:

Ժուռնալիստիկան, որ դասվում է ինքնուրույն սոցիալական ինստիտուտների թվին, ունի իր հիմնավորված պատկերացումները բարոյականություն ասվածի մասին, որոնք ամրագրված են միջազգային տարբեր փաստաթղթերում ու կողքսներում: Ժուռնալիստական գործունեությունը ինքնին ենթադրում է գործ ունենալ շատերի հետաքրքրությունների հետ, ասել է, թե՛ ընդարձակ լսարանին ներկայացնել կյանքի ամենատարբեր ոլորտներին առնչվող դեպքերն ու իրադարձությունները: Թեմայի ընտրության, աղբյուրների որոնման, փաստերի հավաքման, հրատարակության նպատակի կոնկրետացման, հերոսին կամ իրավիճակը բնութագրելու հարցում այս կամ այն կերպ արտահայտվում է լրագրողի վերաբերմունքը: Բայց նման սուբյեկտիվ վերաբերմունքը լրագրողական էթիկայի առումով ոչ միայն չպետք է շեղի լսարանին երևույթը ճիշտ ընկալելուց, այլև օգնի գնահատել այն:

Այսօր թեև ավելի մեծ ուշադրություն է դարձվում լրագրողի մասնագիտական ու բարոյական նկարագրի վրա (ամրագրված տարբեր երկրների ՁԼՄ-ների կողմից ընդունված էթիկայի վարքականոցներում), այնուամենայնիվ, շատ լրագրողներ, խախտելով էթիկական դրույթներն ու առաջնորդվելով լրատվամիջոցների որդեգրած քաղաքականությամբ (կուսակցական, հանրային, ընդդիմադիր), շարունակում են հասարակությանը տրամադրել ոչ հավաստի, սենսացիոն այս կամ այն անհատի, կամ պաշտոնյայի անձնական կյանքը շոշափող, պատիվն ու արժանապատվությունը վիրավորող նյութեր: Ցանկացած երկրում կան պետության կողմից ընդունված օրենքներ՝ նախատեսված սահմանափակելու և կանխելու մամուտի չարաշահումներն ու խախտումները, որովհետև «Այն բոլոր պետությունները, որոնք վավերացրել են խոսքի ազատությունը, լրագրողական էթիկայի փաստաթղթերը, պարտավորվել են իրենց ազգային Մահմանադրություններում ոչ միայն ամրագրել խոսքի ազատության երաշխիքներ, այլև այդ իրավունքի անհրաժեշտ սահմանափակումներ, որովհետև դրանք պետք է անպայմանորեն բխեն օրենքի պահանջներից»:³

Մեր հանրապետությունում ևս խոսքի և մամուլի ազատության սահմանափակումները նախ՝ նախատեսվում են երկրի հիմնական օրենքով՝ Մահմանադրությամբ, սպա նոր միայն Քաղաքացիական և Քրեական օրենսգրքերի համապատասխան հոդվածներով ու իրավական այլ ակտերով:

¹ Г. Лазутина, Профессиональная этика журналиста, М., 2002, стр. 3.

² Նույն տեղում, էջ 6:

³ Շ. Դ. ը յ ը յ ա ն, Մահմանադրությունը մամուլի ազատության երաշխավոր, Եր., 2001, էջ 38:

Տեղեկատվության ազատության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսվում են տեղեկատվության ազատության որոշակի սահմանափակումներ, եթե այն.

1. «պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք,
2. խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ մամուլագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը,
3. պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալներ,
4. բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք),
5. խախտում է հեղինակային իրավունքը և (կամ) հարակից իրավունքները»:⁴

ՀՀ Մահմանադրության 20-րդ հոդվածը վկայակոչում է. «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր անձնական և ընտանեկան կյանքն անօրինական միջամտությունից, իր պատիվը և բարի համբավը ոտնձգությունից պաշտպանելու իրավունք»: Մահմանադրական այս դրույթը թերևս փորձ է կայունություն հաստատելու պետություն-ՁԼՄ-հասարակություն կառույցի միջև հանրությանը հավաստի տեղեկատվություն մատուցել՝ միաժամանակ հարգելով մարդու իրավունքներն ու օբյեկտիվորեն ներկայացնելով երևույթի թեր և դեմ կողմերը: Հասարակությունը ճշմարտությունը իմանալու ակնկալիքով շատ հաճախ ծանոթանում է հանրության համար «փակ» մանրամասների: Դ հոդվածում նաև ասվում է. «Արգելվում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի մասին տեղեկություններ ապօրինի հավաքելը, պահելը, օգտագործելը և տարածելը»⁵, այլ կերպ ասած՝ մարդու անձնական կյանքն անձեռնմխելի է: Հետևաբար, նա իրավունք ունի վերահսկել իր մասին տեղեկությունը, արգելք հանդիսանալ անձնական, ներանձնական բնույթի տեղեկությունների տարածմանը: Լրագրողական էթիկայի տեսանկյունից՝ ներխուժումը ինչ-որ մեկի անձնական կյանք համարվում է կոպիտ խախտում, քանզի անձնական կյանքի մասին տեղեկատվություն հրապարակելը չի թույլատրվում՝ առանց նրա թույլտվության, բացառությամբ այն դեպքերի, եթե դա անհրաժեշտ է հանրային շահերի պաշտպանության համար:

Այսօր շատ լրագրողներ, ընկնելով սենսացիայի հետևից, անտեսում են այն, թե արդյո՞ք իրենց ունեցած տեղեկությունները ճիշտ են, արդյո՞ք դրանք համապատասխանում են իրականությանը, թե՞ ոչ...: Այդ պատճառով քիչ չեն վիրավորանքի և զրպարտության համար դատական պրոցեսները: Նշված էթիկական խախտումները կարգավորվում են ՀՀ Քաղաքացիական և Քրեական օրենսգրքերի համապատասխան հոդվածներով: ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Եթե քաղաքացու պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավն արատավորող տեղեկությունները տարածվել են զանգվածային լրատվության միջոցներով, ապա դրանք պետք է հերքվեն զանգվածային լրատվության մույն միջոցներով»:⁶ Հոդվածում նաև ասվում է, որ տվյալ քաղաքացին իրավունք ունի իր պատասխանը հրապարակել զանգվածային լրատվության մույն միջոցներում և հերքման հետ միասին պահանջել հատուցելու դրանց տարածմանը պատճառված վնասները:

Ուշադիր հետևել ենք նշված դրույթին. պարզ է դառնում, որ խոսքը միայն նյութական վնասի փոխհատուցման մասին է, մինչդեռ բարոյական վնասի մասին օրենսդիրը լռում է: Չե՞ որ «զրպարտության հետևանքով մարդը կարող է կրել հոգեկան տառապանքներ, զայրույթ, ամոթ: Ռուսաստանի Դաշնության Քաղաքացիական օրենսգրքը, որն ի դեպ Հայաստանի համանուն օրենսգրքի հիմքն է, նշում է (հոդված 115), որ եթե քաղաքացուն հասցվել է բարոյական վնաս (ֆիզիկական և բարոյական տառապանքներ), դատարանը կարող է դրամական փոխհատուցում գանձել իրավախախտից: Իսկ բարոյական վնասի չափը որոշելիս դատարանը պատժի հիմքում

⁴ ՀՀ տեղեկատվության ազատության մասին օրենքը, էջ 8:

⁵ ՀՀ Մահմանադրություն, հոդված 20, էջ 13:

⁶ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքը, հոդված 19, Եր., 1998, էջ 13:

ընդունում է մեղքի չափը, ֆիզիկական և բարոյական տառապանքների մակարդակը և ուշադրության արժանի այլ հանգամանքներ»⁷:

Ի տարբերություն Քաղաքացիական օրենսգրքի, ՀՀ Քրեական օրենսգրքում գրապարտությունը և վիրավորանքը համապատասխանաբար 135-136 հոդվածներով համարվում են քրեորեն պատժելի արարքներ և բնութագրվում են այսպես. «Ջրաարտությունը՝ ուրիշի պատիվն ու արժանապատվությունը նվաստացնող կամ բարի համբավը արատավորող ակնհայտ սուտ տեղեկություններ տարածելն է: Սույն հոդվածի 2-րդ կետում շարունակվում է. «Ջրաարտությունը, որը դրսևորվում է հրապարակային ելույթներով, հրապարակայնորեն ցուցադրվող ստեղծագործություններով կամ զանգվածային լրատվության միջոցներով, պատժվում է տուգանքով նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երկուհարյուրապատիկի չափով կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ մեկից երկու տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով»:

Վիրավորանքը, որ ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 136 հոդվածի համաձայն բնութագրվում է որպես ուրիշի պատիվն ու արժանապատվությունը անպարկեշտ ձևով ստորացնող արարք, նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն պատժվում է տուգանքով նվազագույն աշխատավարձի հիսունապատիկից երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով»⁸ Սույն օրենսգրքի 344 հոդվածով էլ կարգավորվում է արդարադատության ներկայացուցիչներին գրապարտելը. «Դատախազին, քննիչին, հետաքննություն կատարող անձին կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարողին գրապարտելը՝ կապված նախնական քննություն վարելու, դատարանի դատավճռի, վճռի կամ դատական այլ ակտերի կատարման հետ՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երեք հարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ մեկից երկու տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատագրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով»:

Թեև ՀՀ Քրեական օրենսգրքում հստակ են շարադրված գրապարտության և վիրավորանքի դրսևորումները (տե՛ս հոդվ. 135-136), այնուամենայնիվ սույն օրենսգրքով լրագրողին դատապարտել վերոհիշյալ չարաշահումների համար, ցանկալի չէ: Սակայն այլ է խնդիրը, եթե մնանատիպ դրսևորումների ամկայության դեպքում լրագրողը կամ լրատվամիջոցը պատասխանատվության է ենթարկվում ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքով: Մեկ նկատառում ևս. եթե ամերիկյան դատական պրակտիկայում ընդունված է, որ գրապարտության ամկայության ապացուցումը հայցվոր կողմի պարտավորությունն է (առավել խիստ է վերաբերմունքը, եթե հայցվորը պետական պաշտոնյա է, օր. Սալիվանի դեպքում), այլ ոչ թե լրատվամիջոցին կամ լրագրողին, ապա մեր իրականությունում հենց լրագրողը կամ լրատվամիջոցն է պատասխանատու ապացույցներ ներկայացնելու համար (ասվածի մասին օրինակներ շատ կան): Իմաստային առումով գրապարտության մասին բնութագրումները միանշանակորեն նույնն են տարբեր երկրների իրավական փաստաթղթերում: Թերևս միայն Կանադան է, որ տարբերակում է գրապարտության երկու տեսակ՝ գրավոր (libel) և բանավոր (slander)⁹:

Չանգվածային լրատվության միջոցներից յուրաքանչյուրում լրագրողը պատասխանատվություն չի կրում հատկապես այն դեպքերում, եթե տեղեկատվությունը տրամադրել են ինչպես պետական պաշտոնյաները (լրագրողը պարզապես վերարտադրող է, ուստի պետք է նշի տեղեկատվության աղբյուրը), այնպես էլ լրատվական տարբեր գործակալություններն ու զանգվածային լրատվության միջոցները:

Էթիկայի տեսանկյունից հատուկ դժվարություն է ներկայացնում հերոսին գնահատելը: Խոսքը հատկապես այն դեպքերի մասին է, երբ ենթադրյալ անձը մեղադրվում է ինչ-որ արարքի մեջ: Այս դեպքում լրագրողը չի կարող մեղադրյալ անվանել մեկին,

⁷ Д. Авраамов, *Профессиональная этика журналиста*, М., 1999, стр. 174.

⁸ Սույն տեղում, էջ 56:

⁹ В. Базылев, Ю. Бельчиков, А. Леонтьев, Ю. Сорокин, *Предварительные материалы по исследовательской теме, Оскорбление и ненормативность в текстах средств массовой информации*, М., 1999, стр. 12.

քանի դեռ չի ապացուցվել նրա մեղքը: Ավելին, «նախաքննության կամ հետաքննության տվյալների հրապարակումը առանց դատախազի, քննիչի կամ հետաքննություն կատարող անձի թույլտվության, պատժվում է մինչև մեկ տարի ժամանակով կամ տուգանքով»,¹⁰ - ասվում է ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 199 հոդվածում: Շատ տեսաբաններ այս պարագայում համամիտ են, որ երբ լրագրողն սկսում է քննադատել ու ներկայացնել մարդու արարքները, նրա ներքին հուզումները, ցանկալի է, որ նա փոխի իր հերոսի անունը: Ըստ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի՝ կասկածյալների, մեղադրյալների, դատապարտվածների կամ քրեական դատավարության մասնակից այլ կողմերի վերաբերյալ տեղեկություններ տրամադրելիս պետք է հարգել մասնավոր կյանքի պաշտպանության իրավունքը: Հատկապես պետք է պաշտպանված լինեն անչափահասները կամ այլ «խոցելի» անձինք, ինչպես նաև տուժածները, վկաները, և կասկածյալները, մեղադրյալների ու դատապարտվածների ընտանիքները: «Ցանկացած պարագայում պետք է հաշվի առնել վերոնշյալ անձանց ինքնության բացահայտմանը նպաստող տեղեկությունների վնասակար ազդեցությունը»:¹¹

Էթիկայի կոպիտ խախտում է համարվում նաև գրագողությունը, այլ կերպ ասած՝ ուրիշի սեփական մտքերն ու գաղափարները յուրացնելը, դրանք իր իսկ անձին վերագրելը: Այս պարագայում ևս դատական հայցերն անխուսափելի են: Գրագողությունը կամ հեղինակային իրավունքի խախտումը նույնպես համարվում է քրեորեն պատժելի արարք և կարգավորվում է ՀՀ ՔՕ 158 հոդվածով. «Հեղինակային կամ հարակից իրավունքի օրյեկտն ապօրինի օգտագործելը կամ հեղինակությունը յուրացնելը, եթե այդ արարքը խոչոր վնաս է պատճառել, պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով»:¹² Լրագրողների՝ նման իրավիճակներում չհայտնվելու միակ պայմանը թերևս տեղեկատվության աղբյուրի վկայակոչումն է:

Այսպիսով, լրագրողների թույլ տված էթիկական խախտումները հետևանք են մամուլի և խոսքի ազատության չարաշահման, որն իր հերթին մի կողմից կարող է եսկան վնաս հասցնել հասարակությանը, մյուս կողմից էլ՝ հանգեցնել հասարակական հարաբերությունների ապակայունացման և խախտել հասարակության համերաշխությունն ու ներդաշնակությունը: Այդ է պատճառը, որ «Չանգվածային լրատվության մասին ՀՀ օրենքով» պատասխանատվություն է նախատեսվում լրատվամիջոցի կողմից խոսքի ազատության չարաշահման, իրականությանը չհամապատասխանող, օրենքով սահմանված կարգով գաղտնի համարվող կամ քրեորեն պատժելի արարքներ քարոզող, ինչպես նաև մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը խախտող, անձի պատիվն ու արժանապատվությունը վիրավորող լրատվության հրապարակման համար»¹³: Բայց սա նաև չի նշանակում, որ պետք է ճնշել լրագրողին այնպիսի հրապարակումների համար, որոնք շահագրգիռ անձինք չէին ցանկանա հասնելի դարձնել հանրությանը:

ЗАКОНЫ РА, РЕГУЛИРУЮЩИЕ ЭТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ЖУРНАЛИСТА

Резюме

В. Петросян.

В сообщении представлены этические нарушения сегодняшнего журналистского цеха, а также законы, регулирующие эти нарушения, представленные Конституцией Республики Армения, Законодательствами Гражданского и Уголовного права, Законом о Средствах массовой информации РА и другими правовыми актами. Представлены также некоторые сравнения с российскими и западными законами регулируемыми этическое поле журналиста.

¹⁰ ՀՀ Քրեական օրենսգրքը, հոդված 199, Եր., 2003, էջ 121:

¹¹ Իրավական ուղեցույց հեռարձակողների համար, Եր., 2004, էջ 110:

¹² Նույն տեղում, էջ 83:

¹³ Չանգվածային լրատվության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, Եր., 2003, էջ 6: